

تبریزین فلزی دراویش، اسباب عرفانی

محمد اسمعیل خلجی

دانشجوی دکتری گروه باستان‌شناسی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران.

moha321@gmail.com

آراز نجفی

استادیار گروه باستان‌شناسی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران.

فرزاد مافی

استادیار گروه باستان‌شناسی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۳)

چکیده:

دروایش ایران در جرگه صوفیان، نحله‌های باستانی و مذهبی به شمار می‌آیند که در سیر سلوک آیینی خود از تبر و تبریزین استفاده می‌کنند. دلایل استفاده از این ابزار از سوی دراویش درهاله‌ای از ابهام قرار دارد. از این رو در پژوهش حاضر به جهت روشن شدن دلایل و نوع کارکرد این سلاح از سوی دراویش، با استناد به منابع مکتوب تاریخی و اطلاعات اسنادی به فلسفه وجودی آن از دوره‌های پیش و بعد از اسلام پرداخته شده است و باهدف پژوهش کتابخانه‌ای و به روش پژوهش تحلیلی - تاریخی ابتدا پیشینه تاریخی ظهور تبریزین‌های فلزی در فلات ایران مورد ارزیابی قرار گرفته است و با استناد به مستندات تاریخی ریشه و جایگاه ارزش معنوی تبر در فرهنگ و باور دراویش بررسی شده است و به دنبال پاسخ و راستی آزمایی این فرضیه هستیم که به نظر می‌رسد تبریزین از سوی اسواران و شهبازان در دوره‌های ساسانی متداول شده است و اسواران جنگاورانی بودند که در دوره‌های اسلامی در حفظ تمامیت ارضی، دینی و فرهنگی ایران باستان کوشش نمودند و متناسب با اقتضائات فرهنگی و دینی مردم در قامت صوفیان و دراویش منافع فرقه‌ای را در شهرها دنبال کردند. نتیجه اینکه دراویش در زمره فرقه‌های باستانی هستند که در سیر حوادث تاریخی از دوره‌های آغازین اسلام تا پایان دوره قاجار با اشکال مختلف صوفیانه در جامعه ایرانی حضور یافته‌اند و از دوره صفویه به بعد از سوی روسای طبقات صوفی و پادشاهان صفوی مأموریت چشم و گوش اطلاعاتی را به عهده داشتند؛ و از تبریزین‌های فلزی به جهت حفظ امنیت شخصی و انجام مأموریت‌ها استفاده کردند.

واژگان کلیدی: تبریزین، اسواران، صوفیان، نسقچیان، دراویش.

مقدمه:

باورهای مذهبی که در طی قرون گذشته در فلات ایران مجال ظهور یافته‌اند درگذر از سیر تحولات تاریخی هرکدام نشانه‌های باستانی را از خود به‌جای گذارده‌اند. بررسی بقایای فرهنگی و مذهبی، نوع کاربرد آیینی و شرح چگونگی برگزاری آیین‌های کهن، رهیافتی است به جهت شناخت هر چه‌بهرتر زندگی گذشتگان و نحوه‌ی ارتباط انسان با طبیعت، مجهولات و مفاهیم معنوی و ماورایی که در سیر زمان با دگرگونی صورت و محتوا و در اشکال عرفانی در گستره فلات ایران و فرای آن نمایان شده است. تصوف و پشمینه‌پوشی که در طول تاریخ ریشه در مفهوم زهد عرفانی دارد در دوره‌های اسلامی در مقام درویش نمایان می‌گردد و درویش در اصل درویش بود «زا» را به شین معجمه بدل کرده‌اند و درویش در اصل درآویز بوده به معنی آویز نده از در چون گدا به‌وقت سؤال از درها می‌آویزد یعنی درها را می‌گیرد لهذا گدا را درویش گفتند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۰۶۹۶/۷).

درویش به معنای انسان خاکی و متواضع و وارسته و بی‌تکلف هم به کار می‌رود «درویش هرکجا شب آید، سرای اوست» به سائلانی که با آواز خوش و پرسه زنان شعر و مدح علی (ع) می‌خوانند و تبرزین و کشکول دارند که گاهی با موی بلند پریشان‌اند از همین روی صوفیان و اهل معرفت هم گاهی اطلاق می‌شوند (محدثی، ۱۳۸۶: ۲۵۸). در علم انشقاق معمول، کلمه صوفی از کلمه عربی «صوف» به معنی «پشم» مشتق گردیده است. این کلمه اشاره‌ای به

عادت صوفیان است که با پوشاندن جامه و روپوشی از پشم سفید، «خرقه» مشخص می‌گردیدند؛ بنابراین کلمه از نظر اشتقاق با اصول عقیده روحانی که صوفیان را در اسلام مشخص می‌کرد هیچ‌گونه رابطه‌ای ندارد و به‌رحال این استعمال قدیمی است. اصطلاح «صوفی» به مجموع عارفان و روحانیون که به تصوف عقیده دارند اطلاق می‌شود. کلمه تصوف، مصدر باب تفاعل و ریشه آن (صاد، واو، فاء) است و معنای آن، عقیده و عمل به عقیده صوفیان است و خلاصه، این کلمه را برای سخن گفتن از مکتب صوفیان بکار می‌برند (مانند تشیع اقرار به عقاید شیعیان، تسنن اقرار به عقاید سنیان و غیره) بیانی دیگر که در بادی نظر بیشتر اقناع می‌کند این است که این کلمه را نقل صورتی از کلمه یونانی Sophos که به معنی خردمند و حکیم آمده است دانسته‌اند (کوربن، ۱۳۸۹: ۲۵۲).

مفهوم خردمند و حکیم از نگاه فلاسفه یونانی ریشه در باورهای مجوس (مگ یا مَغ/magic) و تعالیم مذهبی و دینی زرتشت دارد و فلاسفه‌ای چون فیثاغورث، دموکریوس و بعدها ارسطو از آن سخن گفتند (cumont, 1911: 138). نشانه‌های باستانی تصوف پیش از اسلام در قامت حکیمان، فلاسفه، منجمان و طبیبان مشاهده می‌شود و بعد از اسلام علت اصلی ظهور و رواج تصوف در ایران و پذیرش آن از سوی ایرانیان نتیجه قرن‌ها زندگی در تمدن مادی و معنوی است که به عالی‌ترین درجه خود رسیده بود. در زیباشناسی بر همه ملل آسیا برتری

داشتند و هنرهای زیبا مانند نقاشی، پیکرتراشی و موسیقی و هنرهای دستی در فلز سازی و بافندگی و صنایع دیگر به حد کمال رسیده بود. تزیینات و محدودیت‌هایی که پس از دوران ساسانی در ایران پیش آمد با طبع زیبایی پسند ایرانی که ذوقیات را در چند قرن از نیاکان خود به ارث برده بود و یادگاری گران‌بهایی می‌دانست سازگار نبود. در پی مسلک و طریقه‌ای می‌گشت که این قیدها را در هم نوردد و آن آزادی دیرین را به دست آورد. تصوف بهترین راه گریز برای رسیدن به این آزادی فکر بود به همین جهت از آغاز متصوفه ایران سماع و موسیقی و رقص را که ایرانیان به آن خو گرفته بودند نه تنها مجاز و مباح دانستند بلکه در برخی از فرق تصوف آن‌ها را نوعی عبادت و وسیله تقرب به مبدأ و تهذیب نفس و تصفیه باطن شمردند و از آغاز کتاب‌ها و رسایل درباره مباح بودن سماع پرداختند (نفیسی، ۱۳۴۳: ۵۲). صوفیان در سیر تحولات تاریخی ایران تأثیر به‌سزایی داشتند و از آن جمله می‌دانیم ایران به ناگهان شیعی‌مذهب نشد، تشیع از سده هفتم/سیزدهم به بعد به وسیله بعضی از طرایق صوفیگری در ایران رواج یافت که ظاهراً سنی و اغلب شافعی بودند. لیکن این طرایق سرسپرده علی(ع) بودند و حتی برخی از آن‌ها ولایت او را پذیرفته بودند که طبق اعتقادات شیعیان قدرت رهبری و ارشادی بود که پیامبر اسلام بدو تفویض کرده بود. همین اعتقاد خاص بود که ایران را از یک سرزمین سنی مذهب به یک مملکت شیعی تبدیل کرد. این در حالی است که شیخ صفی‌الدین

اردبیلی مؤسس سلسله صفویه و شاه نعمت‌الله ولی مؤسس طریقه نعمت الهیه از اهل سنت بودند. این دو طریقت تصوف یعنی صفوی و نعمت الهی در آغاز سنی بودند و بعدها شیعه شدند. اگر تشیع را با پذیرش ولایت علی معنا کنیم، پس این طرایق با این مفهوم دراثنای این دوره ذاتاً و باطناً شیعه بودند و در دوره صفوی هم ظاهر آن‌ها تبدیل به شیعه شده است (نصر، ۱۳۸۰: ۳۳۵).

با وجود تأثیر طرایق و فرقه‌های صوفی بر نوع حیات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ایران چه در دوره‌های پیش و بعد از اسلام و نحوه تسلط و شکل‌گیری گروه‌های مختلفی صوفی در نقاط مختلف فلات ایران این پرسش‌ها مطرح می‌گردد که چرا با وجود حضور فرهنگی و تأثیر صوفیان در جامعه از منظر پژوهشی به ایشان کمتر پرداخته شده است؟ صوفیان و دراویش در تاریخ ایران چه تأثیری داشتند؟ چرا از عناصر نمادینی چون تبریزین در سیر سلوک خود استفاده می‌کردند؟ و چه ارتباطی میان صوفیان پیش و بعد اسلام وجود دارد؟ دریافت پاسخ صحیح این پرسش‌ها و رسیدن به مسائل ناشناخته، لزوم توجه و ضرورت پرداختن به این موضوع را بیشتر حائز اهمیت می‌سازد که در پژوهش حاضر باهدف شناخت حقیقت به بررسی علل استفاده از تبریزین از سوی دراویش در طول تاریخ پرداخته شده است و در راستی آزمایشی و پاسخ به پرسش‌ها، این فرضیه اصلی مطرح گردید که به نظر می‌رسد تبریزین از سوی اسواران و شهبسواران در دوره‌های ساسانی متداول

صوفیان صورت گرفته است؛ و بخش دوم پژوهش‌هایی است که به‌طور اخص به ابزار شناسی و بررسی و تحلیل اسباب دراویش پرداخته است که به‌اختصار در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

سعید نفیسی از پیشگامان پژوهش در باب تصوف در ایران است او در کتاب «سرچشمه تصوف» به ارتباط معنادار تصوف پیش و بعد از اسلام توجه دارد و به سیر تکوین تصوف در ایران پرداخته است (نفیسی، ۱۳۴۳). هانری کوربن در جلد نخست کتاب «تاریخ فلسفه اسلامی» به تفصیل به ریشه‌شناسی درزمینهٔ تصوف و فرقه‌های صوفی در جهان اسلام و ایران پرداخته است (کوربن، ۱۳۸۹). سید اطهر عباس رضوی در کتاب «تاریخ تصوف در هند» به شرح تصوف پیش از آنکه در هند رسوخ و استقرار یابد پرداخته است و سپس در ادامه، خطوط اصلی تطور صوفیان این سرزمین را از قرن هفتم / سیزدهم تا آغاز قرن دهم / شانزدهم بررسی کرده است او در این کتاب به سلسله‌های صوفی چشتیه، سهروردیه، فردوسی و کبرویه بسیار تأکید کرده است ولی از سهم قلندران و اولیای افسانه‌ای و شبه افسانه‌ای هم غفلت نکرده است (عباس رضوی، ۱۳۸۰). جان. پی. براون^۱ در کتاب «دراویش معنویات شرقی» به ریشه‌یابی درزمینهٔ مفاهیم ماورایی و معنوی دراویش و صوفیان توجه داشته است و در تحلیل و توصیف خود از مضامین معنوی مشترک صوفیان ایران، هند، ترکیه، عراق و عربستان استفاده کرده است و براین

شده است و اسواران جنگاورانی بودند که در دوره‌های اسلامی در حفظ تمامیت ارضی، دینی و فرهنگی ایران باستان کوشش نمودند و متناسب با اقتضائات فرهنگی و دینی مردم در دوره‌های میانی اسلامی در قامت صوفیان و دراویش فرقه‌ای را در شهرها دنبال کردند.

روش تحقیق:

پژوهش پیش رو بر مبنای هدف روش تحقیق در شاخه پژوهش‌های بنیادی قرار می‌گیرد و شیوه گردآوری داده‌ها به‌صورت بررسی و مطالعه موردی درزمینهٔ جنگ‌افزارهای باستانی است که به‌طور گزینشی در میان ابزار و آلات نظامی؛ تبرزین دراویش انتخاب و بر اساس کارکرد و نحوه استفاده در باورهای مذهبی موردبررسی به شیوه تحلیلی - تاریخی قرار گرفته است و شیوه گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و اسنادی است که مشتمل بر سفرنامه‌ها، فتوت نامه‌ها، رسایل، قلندرنامه‌های صوفیان، منابع مکتوب تاریخی و اسلامی، آثار موجود در موزه‌ها و بررسی نقوش برجسته‌های دوره ساسانی است.

پیشینه‌ی پژوهش:

پژوهش‌های صورت گرفته در دو بخش تقسیم می‌شود بخش نخست شامل پژوهش‌هایی است که در شاخه شناخت دینی و باورهای مذهبی دراویش و

^۱ John. P. Brown:

«تاریخ پیدایش تصوف و عرفان» جدای بررسی و شرح دقیق از تاریخچه تصوف در ایران به شرح حکما و عرفای استان زنجان و زمینه حضور صوفیان را در این استان را شرح داده است (نیرومند محقق، ۱۳۶۴). محمدعلی سلطانی در کتابهای «تاریخ تصوف در کرمانشاه» (۱۳۸۰). «قیام و نهضت علویان در زاگرس» (۱۳۸۲)؛ و «حماسه ملی ایران در اعتقاد علویان یارسان» (سلطانی، ۱۳۹۵). به شرح کاملی از نحوه سیر و سلوک نحله‌های علوی و اهل یارسان در استان‌های کرمانشاه، همدان، خوزستان کردستان، آذربایجان، سوریه و عراق پرداخته است و هرکدام از این آثار اطلاعاتی ارزشمندی را از تاریخ تصوف به دست می‌دهد. از دیگر آثار پژوهش مرتبط با موضوع پژوهش حاضر می‌توان به کتاب «اسواران ساسانی» نوشته کاوه فرخ اشاره داشت او در این اثر به نقش بسیار مهم اسواران به‌عنوان نخبگان نظامی توجه دارد و زمینه پیروزی و حمایت آنان را در دوره ساسانیان در جنگ‌ها مورد ارزیابی قرار داده است و گرز، تبر و تبریزین را از جمله سلاح‌های اصلی ساسانیان می‌داند که سواره‌نظام آن را به همراه داشتند (پاکارد و فرخ، ۱۳۸۸). در ادامه این پژوهش سلیمان حیدری و حسین پور احمدی در مقاله: «نقش اسواران و فرزندان آنان در دوره اسلامی» به شرح کاملی در زمینه فتح اعراب در ایران پرداخته است و نقش و تأثیر اسواران را در این پیروزی مورد تحلیل و بررسی قرار داده است (حیدری و احمدی، ۱۳۹۰)

باور است که صوفیان در خاورمیانه الهامات خود را از انرژی موجود در جهان هستی و طبیعت اخذ می‌کنند همچنین در این کتاب به شرح فلسفه وجودی آداب و رسوم و نوع پوشش و اسباب دراویش دقت شده است (Brown, 1868). هری چارلز لوکاخ^۲ با سفر به شهر ترکیه در شهر قونیه با صوفیان این شهر آشنا می‌شود و مشاهدات خود را در کتاب: «شهر درویش‌های رقصنده» در خصوص نحوه برگزاری آیین‌های مرتبط با سماع دراویش شرح داده است (lukach, 1914). ممدوح غالب احمد بری در کتاب «تاریخ تصوف در دولت عثمانی» به بررسی وقایع تاریخی فرقه بکتاشیه در عثمانی پرداخت است و تصوف را در کشور ترکیه مورد بررسی و تحلیل تاریخی قرار داده است (احمد بری، ۲۰۱۹). طارق احمد شمس در کتاب «تاریخ تصوف در آسیای میانه» به شرح کاملی از تاریخ ظهور تصوف در آسیای میانه و ماوراءالنهر پرداخته است (احمد شمس، ۲۰۱۶). محمد رثوف توکلی کتاب «تاریخ تصوف کردستان» توکلی در این کتاب به انواع آداب و رسوم دو فرقه قادری و نقشبندیه در کردستان توجه داشته است و تاریخ تصوف را در استان کردستان شرح داده است (توکلی، ۱۳۹۵). عبدالله مبلغی آبادانی در کتاب «تاریخ صوفی و صوفی گری» در دو مجلد به شرح کاملی از تاریخچه پیدایش و فلسفه وجودی صوفیان در ایران و هند پیش و بعد از اسلام پرداخته است (مبلغی آبادانی، ۱۳۷۶). کریم نیرومند محقق در کتاب

^۲ Harry Charles Lukacs :

باقر علی عادلفر در مقاله: «اسواران در قرون نخستین اسلامی» اسواران را از لایه‌های پایین نجبای زمین‌دار در عصر ساسانی می‌داند که در اثر اصلاحات نظامی واداری خسرو اول (۵۳۰-۵۷۹ م) برای تضعیف اشراف بزرگ به صاحب‌منصبان نظامی و لایه‌های اجتماعی قدرتمندی در ساختار ارتش‌تاری عهد ساسانیان اعتلا یافتند (عادلفر، ۱۳۹۱). در پژوهش‌هایی که به‌طور اخص به آیین‌ها، باورها و اسباب قلندری و فتوت درویشان پرداختند می‌توان به: احمد موتاب در کتاب «آیین فتوت و جوانمردی و پهلوانان آذربایجان» (موتاب، ۱۳۷۷). جواد برومند سعید در کتاب «آیین قلندارن» (برومند سعید، ۱۳۸۴). ابوطالب میر عابدینی و مهران افشاری در کتاب «آیین قلندری مشتمل بر چهار رساله در باب قلندری، خاکساری، فرقه عجم و سخنوری» (میرعابدینی و افشاری، ۱۳۷۴). اشاره نمود.

مبانی نظری:

نخستین بار نظریه که درزمینه اهل تصوف از سوی نظریه‌پردازان مطرح گردید نظریه کنت دوگوبینو پدر فلسفه نژادی جدید بود که نهضت تشیع و تصوف را در تاریخ بدعت و عکس‌العمل اسلامی ایرانیان و هندواروپائیان در مقابل اعراب مسلمان می‌دانست. برای اروپای قرن نوزدهم که گرفتار مسئله مجادلات ملی و آزادی ملی بود، چنین توضیحی معقول و درواقع بدیهی به نظر می‌رسید. شیعه به خاطر ایران

برپای خاسته و ابتدا در برابر سلطه اعراب و بعداً در برابر سلطه ترکان عثمانی به جنگ ایستاد. در ادامه در یک سلسله مطالعات و تحقیقات که نخستین آن در سال ۱۹۱۱ م منتشر شد یک محقق روسی به نام و.و. بار تولد^۳ توضیح دیگری در این باره ارائه کرد. به نظر او معنای واقعی جنبش اسماعیلیان جنگ قلعه‌ها و دژها علیه شهرها بود، اقدام آخرین و نهایی و غیر موفق اشراف روستانشین ایرانی برای مقابله با نظام اجتماعی و شهری جدید اسلام، ایران پیش از اسلام جامعه شهسواران بود و شهر برای آن یک بدعت اسلامی محسوب می‌شد. اسواران صاحب زمین ایرانی مانند بارون‌های قرون وسطای اروپا به پشتیبانی روستانشینان از قلعه‌های خود علیه این نظم جدید و بیگانه می‌جنگیدند. فدائیان سلاح آنان در این جنگ بودند (لویس، ۱۳۶۲: ۳۱۴). انواع زمین‌داری فئودالی در عصر سلجوقیان و واگذاری زمین‌ها به صورت اقطاع به سربازان قدرت مالی سلجوقیان را کاهش داد و دانشمندان روسی بر این باور بودند که اسماعیلیان یک انقلاب مخفی را رهبر کردند و با تصرف قلعه‌ها مخالف شهرنشینی بودند. ریشه آرمان‌های اسماعیلیان و نزاریه به جنبش‌های سپید جامگان و خرم‌دینان و دیگر گروه‌های متقدم ایرانی بازمی‌گردد که در خراسان، مازندران و آذربایجان علیه اعراب قیام کردند (ولادیمیرونا، ۱۳۷۱: ۱۰). در پاسخ به این پرسش که اسماعیلیان و نزاریه در دوره‌های میانی اسلام با قیام‌های آغازین اسلامی و حرکت‌های

^۳ Vasily Vladimirovich Bartold

و جوانمردان سپاهی بودند که دوال بر میان می‌بستند و جامه چرمین می‌پوشیدند، قولیان از پیشه‌وران و اهل بازار بودند که همچون عامه مردم جامه کرباسی می‌پوشیدند و شُربیان جوانمردان صوفی بودند و جامه پشمینه بر تن می‌کردند (صراف، ۱۳۵۲: ۱۸۷).

تبر در فلات ایران:

واژه تبر، از ریشه پهلوی تَبَرک، در ایران به اشکال گوناگون درآمده است از جمله: تُوَر در لری، تو و در کردی، تَپَر و تواردر بلوچی (بحرینی آرانی، ۱۳۸۰: ۶/۳۷۱). تبرهای سنگی در زمره کهن‌ترین ابزارهایی سنگی است که در دوره پارینه‌سنگی کهن از بازه زمانی ۲۵۰ هزار سال تا ۱,۵ میلیون سال پیش ساخته شده است و طبق آخرین کشفیات از سوی باستان شناسان در ایران در معدن سنگ کرمانشاه ده‌ها تبر سنگی، ساطور ابزار و سنگ مادر مربوط به دوره پارینه‌سنگی کهن به‌دست‌آمده است.^۷ (Heydari, 2015: 40). در دوره‌های نوسنگی تبرهای دسته‌دار ساخته شد، در دوره‌های نوسنگی در تنگ پدبان در کوه‌های بختیاری یافته شده (فره وشی، ۱۳۷۴: ۲۱). در استان کرمان انواعی از تبرهای مفرغی از شش هزارتا چهار هزار پ.م تبرهای با انواع تیغه‌های عمودی، افقی، دوطرفه عمودی، دوطرفه افقی، با انواع فرم‌ها حیوانی به‌دست‌آمده است که اکنون در موزه هرند کرمان حفاظت و نگهداری

صوفیانه چون ملامتی‌ه چه ارتباطی دارند؟ نظریه «فتوت» مطرح گردید؛ و از جمله پیشروان این نظریه علامه فن هامر^۴ بود که به شناخت ابتدایی از فتوت اسلامی پرداخت و آن را در ارتباط با فلسفه یونانی غرب می‌دانستند. سپس علامه کاتر میر^۵ راجع به فتوت اسلامی در حاشیه و تعلیقات کتاب السلوک مقریزی اشاراتی دارد تا اینکه هر تورنینگ^۶ در سال ۱۹۱۳. م کتاب جامعی را با استناد به منابع معتبر تاریخی در این زمینه منتشر نمود (عفیفی، ۱۳۷۶: ۲۵). واژه فتوت برگرفته از واژه «فتی» جوان. (منتهی الا رب). جوان نورسیده است (اقرب الموارد). ج، فتیان، فُتیه، فُتوه، فُتو، فُتی (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۱/۱۶۹۷۸). فتوت به معنی جوانمردی، مروت، بخشش، بخشندگی، دهش است (همان: ۱۶۹۷۴)؛ که در آغاز، آیین مردان جنگاور و سپاهی پیشه بود و باگذشت زمان مجامع جوانمردان در شهرها گسترش یافت، جوانمردی با زهد و تصوف درآمیخت و از این پیوند آیین‌های قلندری و خاکساری پدید آمد. در قرن هفتم نجم‌الدین زرکوب در فتوت نامه خود اهل فتوت را به سه گروه تقسیم کرده است. سیفی، قولی و شُربی؛ به گفته او سیفیان در مجلس تشریف به فتوت، میان‌بندی از دوال و قولیان میان‌بندی از کرباس یا کتان و شربیان میان‌بندی از صوف بر میان می‌بستند. از این سخن می‌توان دریافت که سیفیان همان عیاران

^۷: بنگرید به: نتایج بررسی و شناسایی سال ۱۴۰۰. ش در محوطه معدن سنگ کرمانشاه سرپرست دکتر سامان حیدری گوران منتشر نشده میراث فرهنگی گردشگری و صنایع دستی کرمانشاه.

^۴ Van Hammer:
^۵ Cutter Mir
^۶ R. Thorning

ساخته حضرت داوود می‌دانند که با تیشه خود آن را برای آبادانی این منطقه و جلب رضایت ایزدان کنده است و برخی دیگر براین باورند که این گور دخمه، دکان آهنگری داوود است. (معمدی، ۱۴۰۰: ۱۵). در ادامه در تصاویر ۱ تا ۳ تبرهای فلات ایران را از دوره‌های پارینه‌سنگی تا هزاره نخست پ.م مشاهده می‌کنید. هزاره چهارم تا هزاره نخست پ.م میلاد فرم و شکل تبرها دگرگون شده است و در این دوره در بقایای فرهنگی اقوام باستانی سرزمین‌های چون: مصر، بین‌النهرین، فلات ایران و آسیای صغیر تبرها سنگی و فلزی کشف شده است که کاربری نظامی و تشریفاتی داشتند. در فلات ایران در لرستان، تپگیان نهاوند، تپه حصار دامغان، تپه سیلک کاشان نمونه‌های از تبرهای فلزی و سنگی به دست آمده است که تبر سنگی دو لبه تپه گیان نهاوند نمونه‌ای نادر است و با تبرهای مناطق اسکاندیناوی^۱، ایسلند و فنلاند قابل مقایسه است. تبرهای برنزی لرستان بیشتر کاربری مذهبی و تشریفاتی داشته است و نمونه‌ای از آن شبیه تبرهای تشریفاتی با لبه کوتاه در نقوش برجسته‌های نارامسین پادشاه اکد قابل مشاهده است. تبرهای با سر دهان حیوان که دست تبر در داخل آن قرار می‌گرفت نیز در لرستان و در محوطه بغازی کوه ترکیه به دست آمده است (Herzfeld, 1941: 125). کاربری تشریفاتی تبر در دوره‌های بعد همچنان ادامه می‌یابد چنانکه در نقوش برجسته و تصاویر هیئت‌های همراه که برای پادشاهان هخامنشی

می‌شود (حصاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۰). در حفاری‌های محوطه‌های مارلیک، گورستان خور وین و در لرستان، کرمانشاه، شوش و سقز نمونه‌های اولیه تبرهای فلزی از جنس مفرغ و مس به دست آمده است که در دوره‌های زمانی هزاره چهارم تا هزاره اول پ.م کاربرد داشته است (سامی، ۱۳۳۸: ۳۲۲/۴)؛ (کالمیر، ۱۳۷۶: ۲۷). با ورود آریایی به فلات ایران از دو هزار پ.م بر روی سفال‌ها و اشیای فلزی پیکرک‌های کوچک الحاقی دیده می‌شود و تبرهای فلزی از جنس مفرغ، مس و آهن که در اشکال حیوانی، انسانی ساخته شدند که وجود این اشکال دارای مفاهیم آیینی است و به نظر می‌رسد آغاز راه تجلی نشانه‌ها و فرم‌های اعتقادی و باورهای ابتدایی در فلات ایران است (کالیکان، ۱۳۸۷: ۱۹). در این خصوص مفهوم تناسخ و حلول ارواح در وجود حیوانات و ساختن اشیای بافرم حیوانی و انسانی در ارتباط با همین باور است که بعدها در میان مانویان، مزدکیان و سپس بعد از اسلام از سوی خرم‌دینان و صوفیان مورد توجه قرار گرفته است (سلطانی، ۱۳۸۲: ۱ / ۱۴، ۱۵). این مفهوم تنها در خصوص اشیاء صدق نمی‌کند بلکه اهل یا رسان که شاخه‌ای از صوفیان به شمار می‌آیند اعتقاد دارند که شخص مذهبی و پیر آنان در وجود عالم معنوی زنده است و بر همه عوالم ناظر و آگاه است و از این رو برای آن پیر در طبیعت جایگاهی را متصور می‌شوند به عنوان مثال در روستای کل دائو سرپل ذهاب اهل یارسان گور خمه دکان داوود را

^۱ Scandinavia :

(Nikonorvo, 1997:2/5)؛ که در شکل ۵ طرحی از نا چخ یا سگا ریس نشان داده شده است. سپاه اشکانیان و ساسانیان دارای ساختار مشابهی بودند با این تفاوت که ساسانیان با استفاده از ساختار نظامی نوین از دو رکن اصلی ارتش یعنی پیاده نظام و سواره نظام به نحوه مطلوبی استفاده می کردند و دسته‌ها یا هنگ گروه‌های هزارنفری بودند که در دوره اشکانیان به هزار پت، هزارپارت و هزارپاتی شهرت داشتند که به فرماندهی یک سردار هدایت می شد، سرداران را اسپهبدان و سواره نظام را اسواران و پیاده نظام را پایگان می نامیدند (Farrokh et al, 2018:14). به نقل از مسعودی در آغاز حکومت ساسانیان و در زمان اردشیر اسواران در زمره طبقه شاهزادگان بودند به فاصله اندکی نسبت به پادشاه می ایستادند (مسعودی، ۱۳۷۴: ۱/۲۳۹). در زمان انوشیروان سلاح اسواران عبارت بود از: برگستوان اسب، جوشن بلند، زرهی سینه پوش، ران بند، شمشیر، نیزه، سپر، گریزی که به کمر می بستند، تبرزین، ترکشی با دو کمان به زه کشیده و سی تیر و بالاخره دو زه تابیده که سوارکار آن را از پشت کلاه خود می آویخت، باین حال سلاح اصلی نیزه و کمان بود. همچنین انوشیروان به اسواران (نجبا) که هسته اصلی سپاه ساسانیان را تشکیل می دادند و پیش تر بدون حقوق خدمت می کردند اسب، اسلحه و حقوق تعیین کرد و در این زمان اصطلاح اسواران (شوالیه‌ها) در ارتش ایران معنای جدیدی یافت. شاه ملازمان رکاب را از میان اسواران و اشراف برمی گزید

در تخت جمشید هدایای را به او هدیه می دهند بخشی از سربازان و هدیه آورندگان دارای تبرهای دو لبه هستند که لبه آن کوتاه ساخته شده بود برخی بر این باورند که این تبر همان نا چخ یا تبرزین است شکل ۴ هیئت هدیه آورندگان تخت جمشید را نشان می دهد که در دستان خود تبر یا نا چخ را به همراه داشتند. نا چخ از دو سر دارای لبه است و سپاهیان بر پهلوی زین اسب بندند و بعضی گویند سنانی است که سر آن دوشاخ باشد و نیزه کوچک را نیز گویند. (برهان قاطع)؛ و دکتر معین می نویسد: سانسکریت «ناشک»، مخرب، نابود کننده، منتقل کننده (حاشیه برهان: ۲۰۸۸). مؤلف آندراج و نیز صاحب انجمن آرای ناصری با نقل معنی اول برهان قاطع، آورده اند: و آن حربهای است دسته دار که در پهلوی زین اسب بندند و بدین سبب تبرزین گویند و تبر نیز از آن بزرگ تر است که بدان درخت اندازند و چوب شکنند؛ و مؤلف فرهنگ نظام آرد: تبرزین که قسمی از تبر است رشیدی گوید «نجک و نجق نیز گویند. بعضی گفته اند نیزه دوشاخه و نیزه خورد [ظ: خرد]». سراج [اللغات] گوید «بعضی به معنی نیزه دوشاخه چون زوبین و بعضی ژوبین گفته اند و این خطاست» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۴/۲۲۰۷۲). بر روی مهرهای هخامنشیان و سفال‌ها یونانی تصویر (نا چخ/ سگا ریس) مشاهده می شود که بیانگر استفاده این سلاح در این دوره است نا چخ از یک طرف سرکوبنده و سر دیگر دارای نوک تیز است نمونه این تبرها در قبور اقوام سکایی به دست آمده است

میان صابئین و دین مسیحت مشاهده نمود (الیاده، ۱۳۷۲: ۱۹۵).

آیین فتوت و تبر اسواران و جوانمردان:

خسرو پرویز (۵۳۰-۵۷۹ م) پادشاه ساسانی به جهت مقابله با صاحب‌منصبان نظامی از اسواران که از مالکان زمین‌دار بودند استفاده کرد (عادلفر، ۱۳۹۱: ۴۳). این اقدام اصلاحی ثمره‌ای نداشت و پس از برکناری و هلاکت خسرو پرویز در ۶۲۸ م بزرگان و نجبا قادر به حل بحران جانشینی نشدند از این رو رقابت سرداران سپاه و تمایل آن‌ها به کسب قدرت و حتی جلوس بر تخت سلطنت و ناتوانی شاهزادگان ذکور و اناث ساسانی در اداره مملکت و کشمکش در درون ساختار ارتش موجب وخامت اوضاع در سال‌های ۶۲۸ تا ۶۳۲ میلادی و پس‌از آن گردید (عادلفر، ۱۳۸۵: ۱۱۵). در این شرایط اسواران که نیروی ویژه ارتش ساسانی بودند در جنگ‌ها در مقابل تهاجم اعراب دلیرانه ایستادند اما با تسلیم شدند برخی از آنان به مسلمانان در آغاز جنگ قادسیه و مذاکره با سعد بن ابی وقاص و پذیرش شرایط آنان در بصره و کوفه ساکن شدند و نقش مهمی در تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی داشتند، پس از تشکیل سلسله اموی و سیاست ظالمانه علیه موالی که ایرانیان بخش مهمی از آن را تشکیل می‌دادند اسواران در مقابل آن ایستادگی کردند و ضمن شرکت در جنبش‌های سیاسی ضد اموی چون جنبش مختار و عبدالرحمان بن اشعث که منجر به تبعید تعدادی از

در زمان خسرو دوم جمعی از اسواران از پسران او حفاظت می‌کردند در گزارش شترنگ یا مادیگان چترنگ نیز به‌عنوان اسواران سردار برمی‌خوریم. سواره‌نظام هسته‌ی اصلی ارتش ساسانیان را تشکیل می‌داند که دلیر بودند و با اسلحه و زره‌پوش سنگین در جنگ‌ها حاضر می‌شدند (رجبی، ۱۳۸۳: ۴۳۷/۵). در فارس نامه بلخی در خصوص کاربرد تبرزین در دوره ساسانیان به بریدن سر مزدک توسط انوشیروان اشاره شده است و تبرزین را ساخته دست انوشیروان می‌داند و از آن به‌عنوان نا چرخ یاد کرده است (ابن بلخی، ۱۳۸۵: ۹۰). تبرزین با توجه به اطلاعات ارائه‌شده در دوره‌های اشکانی و ساسانی در اختیار صاحب‌منصبان قرار داشت و اسواران از جمله نجبا و زمین‌دارانی بودند که از تبرزین استفاده می‌کردند در آیین زردشت یکی از وسایل آیینی که در مراسم آیینی درزمینه نشان و لوح افتخار جوانمردی به آن‌ها عطا می‌شد گرز و یا تبرزین بود. این نماد و نشانه در آیین مهر و آیین پهلوانان به هنگام بستن کمر بند سدره و کُستی و برگزاری آیین کُستی بندی به نشانه جوانمردی و انعقاد عهد و پیمان به نوآیین داده می‌شد این نماد در میان زردشتیان هند به‌صورت گرز گاو سر امروز همچنان اجرا می‌شود (بویس و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۵۲). این سیر نمایش آیینی بعدها در دوره اسلامی و در فرق مرتبط با عیاری و تصوف از سوی پیر و مراد برای مریدان و نوآیینان اجرا می‌شد نمونه مشابه این آیین را می‌توان در غسل‌تعمید در

آنان از شهرهای بصره و کوفه شد، به فعالیت‌های قدری روی آوردند. اسواران با پیروی از این تفکر به مقابله با اندیشه جبرگرایی و نپذیرفتن مشروعیت امویان پرداختند (حیدری و پور احمدی، ۱۳۹۱: ۹۵). ریشه این رویارویی و مخالفت ایرانیان با اعراب را می‌توان در نحوه برخورد خلفای راشدین با موالی جستجو نمود؛ هنگامی که ایرانیان و اسواران با تکیه بر آموزه‌های خانوادگی و اصیل ایرانی سعی در گزینش مسیر صحیح حقانیت بودند و جزو موالی در مشاغل پستی گمارده شدند. علی (ع) خلیفه چهارم برخلاف عثمان با موالی مهربان بود و آنان را بزرگ می‌داشت تا آنجا که اعراب از رفتار وی در این مورد گله می‌کردند. به‌رغم خشم اعراب علی (ع) موالی را از هر حیث با تازیان برابر ساخته بود و این از عواملی که در جلب علاقه موالی به او مؤثر افتاده است. برخی از اعراب کوفه علی (ع) را نمود و تائید برتری عراق تلقی می‌کردند، چنانکه بعدها امامت اولاد او، حسن (ع) و حسین (ع) و محمد بن الحنفیه را نشان عظمت و تفوق شهر خود می‌پنداشتند و به‌طریق‌اولی ازدواج و پیوند خویشی حسین بن علی (ع) با خاندان یزدگرد یا هرمزان از دلایل عمده احترام زیاد ایرانیان به ذریه علی (ع) بوده است (فرای، ۱۳۶۳: ۳۵).

به‌این ترتیب ایرانیان به‌ویژه اسواران در دوره اسلامی از شوالیه‌گری نظامی دوره ساسانی به شوالیه‌گری نفسانی و درونی دست یافتند و فتوت که از دیرباز به‌صورت سلسله‌ای از آداب‌ورسوم جوانمردی و مردانگی در ایران باستان وجود داشت را در نظام

نوین تصوف و عرفان به رشد و بالندگی رساندند (کورین، ۱۳۸۳: ۶). فتوت در اصطلاح، عبارت است از راه و رسم و آیینی خاص که از قرن‌ها پیش از اسلام در میان ایرانیان طرفدار داشته و نهادهای اجتماعی خاصی برای حمایت و ترویج آن پدید آمد (باخدا، ۱۳۹۲: ۱۷۴). مطابق با اطلاعات تاریخی که در دست است مذهب اصحاب فتوت در کنار سه جریان فکری و روحی دیگر در مسیر حق‌طلبی و شناخت مشروعیت دینی در باورهای ایرانی - اسلامی در نیمه قرن سوم هجری در خراسان نمایان می‌گردد. این جریان‌های فکری در نگاه نخستین، یک واحد فکری و روانی را تشکیل می‌دهند و از دور می‌تواند نامی در حدود «زهد» به خود بگیرد و عنوان «تصوف» را نیز از دیدگاهی دیگر که این چهار جریان عبارت بودند از: ۱- مذهب کرامیه (به پیشوایی محمد بن کرام، متوفی ۲۵۵). ۲- مذهب ملامتیه (به پیشوایی حمدون قصار، متوفی ۲۷۱). ۳- مذهب صوفیه (به نمایندگی بایزید بسطامی، متوفی ۲۶۱). ۴- مذهب اصحاب فتوت (به سرکردگی نوح عیار نیشابوری، نیمه دوم قرن سوم). این چهار خط و مشی روحی و اجتماعی و فرهنگی و طبعاً سیاسی، بیش و کم صیغه‌ای از «زهد و تصوف» دارند یعنی اگر ما به اصول آموزش‌های پیران این مذاهب توجه کنیم هم محمد بن کرام به زهد دعوت می‌کند و هم حمدون قصار و هم بایزید بسطامی و هم به‌نوعی نوح عیار. از سوی دیگر، هریک از این چهار جریان روحی، در مرکز آموزش‌های خود اصولی از فتوت را که عیاران

میترایسم، زردشت، مانی، مزدک، مسیحیت، صابئین و بودا رعایت شده است و درویشان در این اعصار در مقام هیربدان و موبدان و بعد از اسلام در جامه و خرقه‌پوشی صوفیان حضور یافته‌اند در زمره اسنادی که درویشان را در مقام موبدان و هیربدان به اثبات می‌رساند مهرهای از جنس سنگ‌های نیمه گران‌بها و اثر مهرها و گل نبشته‌ها است و در میان این اسناد اثر مهرهای بررسی‌شده توسط ریکا گیزلن چند اثر مهر مربوط به آمارگر گرگان، کومش و شهر رام پیروز است که در این خصوص حائز اهمیت است چراکه ما بر روی این مهرها بانام و سمت «مدافع درویشان و دادگر» آشنا می‌شویم (Gyselen, 1989:14). شکل ۶ تصویر مهر آمارگر گرگان، کومش و شهر رام پیروز. مدافع درویشان و دادگر (driyōšan jādaggōw ud dādwar) این مقام قضایی پیش از به دست آمدن این مهرها و خوانش آن در تنها متن قضایی برجای‌مانده از دوره ساسانیان یعنی کتاب مادیان هزار دادستان ذکر شده است (فرخ بهرامان، ۱۳۹۱: ۳۸۶). وجود این مهرها ثابت می‌کند که امور برخی از نواحی توسط یک مقام قضایی که ملقب به‌عنوان مدافعان درویشان و دادگر بوده اداره می‌شده و همچنین به نظر می‌رسد در این دوره سازمان قضایی کشور زیر سلطه روحانیت زردشتی بوده است و *dādwar* (داور = قاضی) تحت سرپرستی موبد قرار داشته است؛ و از سوی دیگر گویا برخی از روحانیون زردشتی تحت تأثیر قیام مزدک و تصمیمات اتخاذشده از سوی خسرو

و جوانمردان بر آن تکیه و تأکید داشته‌اند رعایت کردند (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷: ۲۲). بنابراین روند رعایت اصول عیاری، جوانمردی، پهلوانی و فتوت از دوران باستان تا دوره‌های اسلامی در خانقاه‌ها از سوی ایرانیان دنبال شد در اوایل قرن پنجم هجری در بلاد شام فتیانی پدید آمدند بنام «احداث» (جمع حدث مترادف فتی) و معروف‌ترین آن‌ها «احداث» شهر حلب بودند. فتوت، شاطری و عیاری در عصر سلجوقی با مقاومت شدید مواجه و به سبب قتل، نهب و اخلال و فسادى که می‌کردند فتوت به پرهیزگاری و دین‌داری گرایید و اجتماعات فتیان سری گشت؛ کار تبلیغ این فتیان که عکس‌العمل فتوت عیاری مرسوم در بلاد عرب، خاصه بغداد بود بالا گرفت و در حقیقت صوفیه به تنزیه و تصفیه آن پرداختند (موتاب، ۱۳۷۷: ۵). آیین پهلوانی و جوانمردی اسم‌ورسم خود را از عهد پارتی می‌گیرد سنتی که ترکیبی از سلحشوری و جوانمردی است و از دیرزمان هم نزد عوام و هم نزد خواص محبوب بوده است و آیین تمام نمای آن قصص پهلوانی و اسطوره‌ای ماست که آن را حماسه ملی می‌خوانیم و این عهد روزگار رواج این قصص و دوره تثبیت و تدوین آن است، میان این سنت و آیین زروان و بزرگداشت مهر و ناهید مشابهت و تناسب بسیار است (مؤذن جامی، ۱۳۸۸: ۲۲۷). مطابق با اسناد و اطلاعات تاریخی مفهوم زهد، ریاضت در طریقت و دست یافتن به شایستگی در ورود به دین در بسیاری از آیین‌ها و باورهای مذهبی پیش از اسلام چون:

نامه سلطانی نوشته مولانا حسین واعظ کاشفی سبزواری دانشمند نامی سده نهم هجری است. در این منبع به شرح نحوه استفاده از سلاح‌های نظامی با کاربری مقدس و آیینی یاد شده است با این توصیف که کاشفی در شرح این سلاح‌ها در باب هفتم در بیان اهل قبضه و حالات در معنی و مفهوم مالکیت معنوی و مادی سلاح‌ها اشاره دارد و از ۲۳ سلاح در انواع قبضه الاصل و قبضه فرع نام می‌برد و نکته قابل توجه اینکه همه سلاح‌ها را در مالکیت مادی برشمرده است اما هنگامی که از گرز، تبر، طغماق، تیشه، کدنگ، کلنگ و نیام سخن می‌گوید این بخش از سلاح‌ها و ابزار را جزوه سلاحی می‌داند که داشتن آن نیازمند لیاقت و شایستگی است و به جهت دست آوردن این شایستگی باید ریاضت کشید و به‌طور اخص سلاح جوانمردان را شامل: کارد، ساطور، کارد مال و تبر می‌داند و می‌گوید: «این چهار قبضه از آن فرزندان جوانمرد است. بدان که از جمله هفده کمر بسته که در ملازمت حضرت شاه ولایت بوده‌اند یکی جوان مرد قصاب بوده و او ملازمت شاه زاده محمد حنیفه نیز بسیار کرده و قصابان و سلاخان را در این امت سند جوان مرد درست می‌باید نمود» (کاشفی سبزواری، ۱۳۵۰: ۳۸۱). تقدس تبر از سوی پیروان آیین فتوت نشان از اهمیت این شی در باور مذهبی دارد و با این شرح و مقایسه با جنگ‌افزارهایی که اسواران در دوره‌های ساسانی استفاده می‌کردند این مفهوم در ذهن متبادر می‌شود که گویی جوانمردان و اسواران در یک مقام قرار دارند و ایشان

انوشیروان در اواخر عهد ساسانی زندگی زاهدانه را برگزیده و بابتی توجهی به مظاهر مادی، رسم و زندگی عارفانه و خدمت خلق را انتخاب کردند (دریایی، ۱۳۷۹: ۱۸۴).

به جهت درک معانی زمینه ارتباط محتوایی و مفهومی آیین درویشان با اهل فتوت در فلات ایران از گذشته تا نیمه قرن گذشته دو مفهوم را به‌طور آشکار با توجه به اطلاعات می‌توان شناخت. نخست اینکه درویشان ریشه در طبقه مذهبی جامعه ایرانی داشتند و در سیر زمان با توجه به اقتضائات و تعلقات مذهبی جامعه حرکت کردند و دوم اینکه درویشان هسته اصلی از مراتب و طبقات تصمیم‌گیرنده در ارکان سیاسی و نظامی جامعه حضور داشتند که متناسب با اقتضائات فرهنگ دینی و رفتار اجتماعی در مقام درویشان در کوی برزن حضور یافتند و به جهت حق‌خواهی ستم دیدگان و حمایت از جنبش مزدک در قامت درویشان و در مقام مدافعان و دادگران ثروت را از نجبا می‌گرفتند و به فقرا می‌بخشیدند (یارشاطر، ۱۳۸۴: ۲۰۳).

تبریزین دراویش اسباب عرفانی:

باوجود ریشه غنی فرهنگی و تاریخی که در فرهنگ جوانمردی در ایران وجود دارد این آیین در دوره‌های اسلامی با ساختاری متفاوت دید می‌شود. با نگاه به منابع اسلامی منبعی که تأثیرپذیری آیین درویشان و صوفیان را از باور اسواران به اثبات می‌رساند فتوت

همان کسانی هستند که در ملازمت پادشاهان خدمت می‌کردند و تبر جدای از کاربرد نظامی کارکرد آیینی داشته است.

در دوره‌های اسلامی و در آیین فتوت به جهت حفظ اسرار و حفاظت از ماهیت واقعی اسواران و جوانمردان به عمد به ابزار و جنگ‌افزارهای مورد استفاده از سوی ایشان تقدس عرفانی و مذهبی بخشیده می‌شد که از این طریق بتوانند در راستای اهداف و منافع جوانمردان و عیاران گام بردارند چنانکه در زمینه ُ تقدس تبر کاشفی می‌گوید: «اگر پرسند که تبر از که مانده؟ بگوی از ابراهیم پیغمبر (ع) در وقتی که بتان را می‌شکست و پاره‌پاره می‌ساخت؛ چنانچه خدای تعالی فرماید: فَجَعَلَهُمْ جُذَاءً إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ؛ و در این امت نیز ابومسلم صاحب الدعوه کار می‌فرمود؛ و چون بیان واصله‌های جوان مرد کرده شد از حقیقت هر وصله شمه‌ای بگوییم: اگر پرسند که قبضه تبر از آن کیست؟ بگوی از آن کسی است که بت نفس را به تبر تبراً ابراهیم وار شکسته باشد اگر پرسند که حقیقت تبر چیست؟ بگوی شکستگی صورت و درستی معنی. اگر پرسند که حروف تبر چه معنی دارد؟ بگوی «ت» از تبراً است و «ب» از بردباری و ری از ریاضت. هر که این قبضه به دست گیرد باید که از غیر خدا تبراً کند و در راه دین بردبار بود و نفس را ریاضت فرماید» (همان: ۳۸۹، ۳۸۷).

نسخه خطی دیگری از فتوت نامه در اختیار است که از گُستی بندی با عنوان «پیدا کردن اصل میان بستن

از کیست» آمده است: «رسول (ص) میزری به میان خود بست و فرمود که به موافقت و متابعت پدرم ابراهیم (ع) و به دست مبارک خودگرد بر گرد مدینه را خط بکشید و تبر را به دست امیر المومنین داد و آن میزر را میان خود بگشود و به امیر المومنین بست و گفت: چنانکه پدرم، ابراهیم پیغمبر میان فرزند خود، اسماعیل را بست، به جهت خدمت درویشان و فقرا و مصالح مسلمانان و دفع شرکافران میان ترا بیستم» (افشاری و مدائنی، ۱۳۸۱: ۸۵). مطابق این داستان میان بستن اشاره به ورود به آیین مقدس است و تقدیم تبر به حضرت علی (ع) بیانگر مرتبه و جایگاه مقدس دارد که هرکسی شایستگی دریافت آن را ندارد. عیاران، جوانمردان پس از ورود به آیین فتوت و گرفتن اذن از پیر و مراد خود برای آزادی وطن و رفاه مردم کارهای ارزنده‌ای انجام می‌دادند و چون بیشتر آنان برای مبارزه با حکومت‌های استبدادی قیام خروج می‌کردند به آن‌ها «خارجی» می‌گفتند. از جمله عیاران معروف ایرانی یکی ابومسلم خراسانی (۱۳۲. هـ) است که در نتیجه فعالیت‌های فداکارانه او بساط خلافت بنی‌امیه برچیده شد و خلافت عباسی به روی کار آمد، عیار معروف دیگری که حکومت ایرانی مستقلاً در سیستان تأسیس کرد یعقوب لیث صفاری (۲۶۵. هـ) است وی در تاریخ عیاری دارای مقام شامخی است (ریاض، ۱۳۸۲: ۷۴). ابومسلم خراسانی در زمره سرداران سرشناس از اهل فتوت است که در برچیده شدن حکومت امویان نقش به‌سزایی را داشت از آن‌پس نهضت‌های ضد

و پیشکسوتان این فن صورت مجلسی را تحریر می‌کردند و گواهی می‌نمودند که فلان شاطر از عهده آزمون شاطری نیک برآمده است (پرتو بیضائی، ۱۳۸۲: ۶۵). پیشه شاطری تا اواخر دوران حکومت ناصرالدین‌شاه قاجار هم رایج بوده و اندک‌اندک با پیشرفت زمان منسوخ شده است در منابع و داستان‌های روایی قدیم چون: داراب نامه، سمعک عیار، اسکندرنامه، رموز حمزه و حسین کرد و نظایر آن از شاطر یاد شده است گاه شاطر یا جلودار فرقه‌ای از سپاهیان چالاک که بالباس خاص خود پیش سوار سلاطین و امرا می‌دویدند و بر کمر خود دو خنجر را می‌بستند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۴۰۱۲/۹). اصول جوانمردی در دوره‌های اسلامی به‌ویژه از عصر صفویه به بعد در میان سواره‌نظام و جلادان (نسقچیان) رعایت می‌شد و تبر سلاحی است که در اختیار این بخش از دسته‌های نظامی از دوره صفویه به بعد قرار داشته است گویی نظامیان در این زمان با خط و مشی حفظ جوانمردی تبر را از سوی فرمانده و صاحب‌منصبان دریافت می‌کردند که نشان از پذیرش مسئولیت و شایستگی سواره‌نظام و نسقچیان داشت این امر تا دوره‌های پایانی قاجار همچنان متداول بود (روح‌الامینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۴)؛ (کروسینسکی، ۱۳۶۳: ۲۷). درویشان در عهد صفوی بخش مهمی از سپاه و لشکر صفویه و سپس افشاری به شمار می‌آمدند و نکته قابل توجه استفاده نمادینی است که نادرشاه افشار با تبر در جنگ‌ها داشت و روایت‌ها و داستان‌هایی که از تبر نادرشاه در جنگ‌ها

تازی و ضد خلفا در ایران شکل گرفت و ابومسلم با چهره‌ای رهایی‌بخش و منجی در میان عموم مردم شناخته شد در داستان‌های روایی چون: گرشاسب نامه، سمعک عیار، داراب نامه، فلک ناز و ابومسلم نامه از ابومسلم خراسانی در راستای دفاع از حقانیت و جوانمردی یاد می‌شود و تبر عنصر مهمی در مشروعیت بخشیدن به ابومسلم خراسانی است که در این داستان‌ها به آن اشاره می‌شود (میهن‌دوست، ۱۳۸۷: ۳۶). جوانمردان، عیاران و اسواران که راهداران و رزم‌آوران بودند همواره با حکام شهرها و سپاهیان آنان ستیزه و نبرد می‌کردند، برخی نیز چون جوانمرد قصاب فرمانبرداری از فرمانروایان را می‌پذیرفتند و زیر نظر آنان پاسبانی و داروغگی شهرها را به عهده‌دار می‌شدند و گاه دوشادوش پادشاهان و فرمانداران در جنگ‌هایی که پیش می‌آمد، شرکت می‌کردند. در دوره صفوی جوانمردان را شاطر نیز می‌نامیدند، واژه شاطر به معنی زیرک و حيله‌گر و همچنین چست و چابک است و اصولاً از دیرباز خاصه تازیان – عیاران را از آن روی که در رندی و گریزی و طراری و چالاکي سرآمد بوده‌اند، شاطر نیز می‌نامیدند. شاطران عهد صفوی چون به مقام استادی می‌رسیدند، می‌توانستند که در خدمت شاه درآیند و از برای نیل به این مقام آزمایشی سخت را پی می‌دادند. به این‌گونه که یک روز همراه با جشن و آیینی خاص، مسیری بس طولانی را از بامداد تا فرونشستن آفتاب در پیش دیدگان انبوهی از مردم که به تماشا می‌آمدند، می‌دویدند و آنگاه استادان شاطر

نتیجه‌گیری:

با توجه به اطلاعات و اسناد و مدارکی که از دوره های پیش و بعد از اسلام در خصوص تبرهای فلزی و نوع باور و نگرش آیینی و اعتقادی در اویش گردآوری و شرح داده شد می‌توان نتیجه گرفت که در اویش در تاریخ ایران از دو منظر قابل‌شناسایی هستند نخست در اویشی که در مسند و مقام آیینی در جامعه به امر ترویج باورهای فرهنگی و مذهبی می‌پرداختند و دوم در اویشی که در مقام قضایی، سیاسی و نظامی با ارکان دولتی و حکومتی ارتباط مستقیم و یا غیرمستقیم داشتند. گروه دوم مطابق با اسناد و شواهد تاریخی با ایثار جان در راه فتوت و جوانمردی نقش تعیین‌کننده‌ای در جریان‌های تاریخی و سیاسی پیش و بعد از اسلام در ایران داشتند و گاه در حلقه‌های راز باور و مخفیانه و گاه در قیام‌های علنی چون قیام ابومسلم خراسانی و یعقوب لیث صفاری به عموم مردم خدمت کردند. تبرزین‌های فلزی که نماد آیینی و برگرفته از باورهای باستانی در ایران کاربرد نظامی و آیینی داشت در دوره‌های بعد از اسلام در دست اسواران، عیاران، درویش و اهل فتوت چون مدال و نشانی درخشان شایستگی کسب جوانمردی را در جامعه نظامی و مذهبی ایرانیان به اثبات می‌رساند لذا تبرزین تنها یک ابزار نظامی نبود که تنها در رزم به کار گرفته شود بلکه تبرزین باوجود ارائه و تسلیم و رضا و شکستن غرور و خودفریبی نشان دوری جستن از گناه و اسبابی عرفانی در خدمت شرح نیازهای مذهبی بود که از دست پیر و

نقل شده است ریشه در باور اهل فتوت دارد. (هنوی، ۱۳۸۳: ۳۲۱). در دوره‌های زندیه به این سو تبر در دست درویشان با اشعار و مدح ائمه اطهار جلوه نمادینی و نمایش عمومی یافته است و درویشان راویان حقیقت در وصف عدالت علی (ع) و جوانمردان تاریخ ایران اشعاری فصیح و زیبا را بر روی تبرها نقش می‌زدند که حقانیت آنان در دوری جستن از گناه و بدسگالی در بین عموم مردم ثابت گردد. نمونه این تبرها و تبرزین زینت بخشی بسیاری از موزه‌های داخلی و خارجی کشور است و یا تصاویر درویشان که از دوره‌های قاجاری بر روی بناها و آثار نگارگری ایرانی به‌جامانده است (محمدزاده و آهنی، ۱۴۰۰: ۵۲). در شکل ۷ تصاویر تبرها و تبرزین که در موزه‌ها حفظ و نگهداری می‌شود و شکل ۸ تصاویر نگاره‌های از نقش درویش در بناهای و آثار باستانی نشان می‌دهد. درویشان تا نیم‌قرن گذشته با حفظ شعائر و ارائه خط و منشی باستانی در شکل و شمایل نمایش خیابانی سعی در تقویت زاهدانه و صوفیانه خود داشتند و تبر، کشکول، خرقة پشمینه و کلاه نمدی از جمله اسباب ظاهری و عرفانی بود که در اختیار داشتند و با ظهور تکنولوژی و اشتیاق مردم به زندگی مدرن باور و ارادت به درویشی در یادها به‌آرامی فراموش شد و درویشان بازار حضور در مجامع عمومی را بی‌رونق از تقاضا دیدند و دریک دهه گذشته به نسبت گذشته کمتر درویشی در انظار عموم به نشان، حمایل و تبر درویشی دیده‌شده است.

نشانه‌ای از پیامبران ابراهیمی به کارکرد آیینی و مقدس به کار گرفته شد و اسباب عرفانی در دست دراویش شد که جدای از حفظ امنیت در مفهوم نمادین حقانیت و مشروعیت طریقت دینی بر آنان حاصل گردد. به باور دیگر دراویش در زمره پیروان فرقه‌های باستانی بودند که در سیر حوادث تاریخی از دوره‌های آغازین اسلام تا پایان دوره قاجار با اشکال مختلف صوفیانه در جامعه ایرانی حضور یافته‌اند و از دوره صفویه به بعد از سوی روسای طبقات صوفی و پادشاهان صفوی مأموریت چشم و گوش اطلاعاتی را نیز به عهده داشتند این موضوع در خصوص استفاده تبر از سوی نسقچیان قابلیت پیگیری بیشتری دارد. نتیجه اینکه باوجود اطلاعات ارائه‌شده تبرزین اسباب عرفانی است که از سوی درویشان، اسواران و عیاران در حلقه نظام اهل فتوت به افرادی عطا می‌شد که شایستگی حمل آن را داشتند و با ورود به دستگاه حکومتی تبرزین موجب مباحثات پادشاهان و زبردستان آنان می‌شد و از سوی دیگر مشروعیت پادشاه از سوی جوانمردان و اهل فتوت تأیید می‌گردید مفهومی که در جامعه کهن سال ایران دارای اهمیت ویژه‌ای بوده و انوشیروان ساسانی تا ابومسلم خراسانی، یعقوب لیث صفاری و نادرشاه افشار به داشتن تبر به خود افتخار کردند که اسباب و نشانه‌ای از جوانمردی آنان به شمار می‌آمد.

منابع:

مرشد در بدو ورود به آیین و کمر بستن (سد ره پوشی و کستی بندی) به امر درویشی، اسوارای، عیاری و جوانمردی به اهل فتوت واگذار می‌شد. در این جستار دریافتیم که نقطه کانونی حرکت‌های اعتقادی و مذهبی دراویش مسلمان و معتقد به مذهب شیعه و سنی به دوره‌های پیش از اسلام بازمی‌گردد و دراویش در حقیقت رهروان راستین اسواران و شهسوارانی هستند که در جنگ‌ها شوالیه نظامی و در هنگام ظهور و بروز انقلاب‌های فکری جامعه چون قیام مزدک، مانی و اسلام در مقام قضای و دادگر حضور یافتند. ایشان همان مالکین و متمولینی بودند که در گستره تاریخ دارای املاک و رعیت بودند و با تغییر در ساختار نظام سیاسی و فکری در ماهیت حق‌خواهی و گرفتن مطالبات به حق مردم تلاش کردند. گاه چون موبدان زردشتی به راز و نیاز و ریاضت کشیدن و گاه در عرصه حفظ عدالت با دیگر شهسواران پیمان مهر و جوانمردی می‌بستند؛ و این‌گونه اهل فتوت در فرهنگ جوانمردی در حفظ کیان خانواده و حفظ تمامیت ارضی و ملی کشور کوشش کردند. با ورود اسلام و دریافت رسالت پیغمبر اکرم (ص) و به دنبال شناخت مشروعیت دینی جانشین اهورامزدا و خداوند یکتا پادزرکاب پیر و مراد خود حضرت علی (ع) جانشین به حق حضرت رسول اکرم (ص) گام برداشتند. نمادها و نشانه‌های دینی را در تاریخ اساطیر فرهنگی ایران باستان اخذ نمودند و در التقاطی مشابه در فرهنگ دینی اسلام به کار گرفتند و تبرزین در معنای دور جستن از گناه و

- (۱) ابن بلخی (۱۳۸۵) فارس نامه، چاپ اول، تهران، انتشارات اساطیر.
- (۲) احمد بری، ممدوح غالب، (۲۰۱۹) تاریخ التصوف فی الدوله العثمانیه الطریقه البکتاشیه نمودجاً، الطبعة اولی، برلین، الناشر المركز الדיمقراطی العربی للدراسات الاستراتیجیة والسیاسیة والاقتصادیة.
- (۳) احمد شمس، طارق (۲۰۱۶) تاریخ التصوف فی وسط آسیا، الطبعة اولی، بیروت، الناشر دارالفارابی.
- (۴) افشاری، مهران و مدائنی مهدی (۱۳۸۱) چهارده رساله در باب فتوت و اصناف، چاپ اول، نشر چشمه.
- (۵) الیاده، میر چا (۱۳۷۲) رساله در تاریخ ادیان، ترجمه جلال ستاری، چاپ اول، انتشارات سروش.
- (۶) باخدا، فرزانه (۱۳۹۲) مقاله: «آیین جوانمردی، به مثابه الگوی اخلاقی-اجتماعی» فصلنامه تخصصی اخلاق و حیانی، شماره ۳، بهار، صص ۱۷۳-۱۹۰.
- (۷) بحرینی آرانی، رامش (۱۳۸۰) «تبر/ تبرزین»، دانشنامه جهان اسلام (۶)، چاپ اول، تهران، ناشر بنیاد دایره المعارف اسلامی.
- (۸) برومند سعید، جواد (۱۳۸۴) آیین قلندران، چاپ اول، کرمان، انتشارات دانشگاه هنر کرمان.
- (۹) بویس، مری و همکاران (۱۳۸۶) دیانت زرتشتی در دوران متأخر، چاپ اول، تهران، نشر جامی.
- (۱۰) پا کارد، ادوارد و فرخ، کاوه (۱۳۸۸) اسواران ساسانی ۶۴۲-۲۲۴ میلادی، مترم یوسف امیری، چاپ اول، تهران، نشر گل آفتاب.
- (۱۱) پرتو بیضائی، حسین (۱۳۸۲) تاریخ ورزش باستانی ایران زورخانه، چاپ اول، تهران، نشر زوار.
- (۱۲) توکلی، محمد رئوف (۱۳۹۵) تاریخ تصوف در کردستان، چاپ سوم، تهران، نشر توکلی.
- (۱۳) حصاری، مرتضی و همکاران (۱۳۹۱) مقاله: «گونه شناسی تبرهای عصر مفرغ حوزه فرهنگی جنوب شرق ایران: تبرهای مفرغی موزه هنرندی کرمان» فصلنامه نامه باستان شناسی، شماره ۲، بهار و تابستان، صص ۸۱-۹۷.
- (۱۴) حیدری، سلیمان و پوراحمدی، حسین (۱۳۹۱) مقاله: «نقش اسواران و فرزندان آنان در دوره اسلامی» نشریه تاریخ ایران، شماره ۶۹/۵، بهار، صص ۷۷-۹۸.
- (۱۵) دریایی، تورج (۱۳۷۹) مدافع درویشان و داور در زمان ساسانیان، یادنامه احمد تفضلی، به کوشش علی اصغر صادقی، چاپ اول، نشر سخن.

- ۱۶) دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷) لغت نامه علی اکبر دهخدا، مجلد (۷)، (۹)، (۱۱)، (۱۴)، چاپ دوم، تهران، ناشر موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۱۷) رجبی، پرویز (۱۳۸۳) هزاره های گمشده جلد (۵) چاپ دوم، تهران، انتشارات توس.
- ۱۸) روح الامینی، بابک و همکاران (۱۳۹۵) مقاله: «پژوهشی درباره منصب نسقچی در دوره قاجار» نشریه تحقیقات تاریخ اجتماعی، شماره ۲، پاییز و زمستان، صص ۱۳۷-۱۶۲.
- ۱۹) ریاض، محمد (۱۳۸۲) فتوت نامه: تاریخ، آیین، آداب و رسوم به انضمام رساله فتوتیه میرسیدعلی همدانی، چاپ اول، تهران، ناشر اساطیر.
- ۲۰) سلطانی، محمدعلی (۱۳۸۰) تاریخ تصوف در کرمانشاه، چاپ اول، تهران، نشر سها.
- ۲۱) - (۱۳۸۲) قیام و نهضت علویان در زاگرس ۲ مجلد، چاپ دوم، تهران، نشر سها.
- ۲۲) - (۱۳۹۵) حماسی ملی ایران در اعتقاد علویان یا رسان، چاپ دوم، تهران، انتشارات اطلاعات.
- ۲۳) سامی، علی (۱۳۳۸) گزارش های باستان شناسی (۴)، چاپ اول، شیراز، نشر موسوی.
- ۲۴) شفیع کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۷) قلندریه در تاریخ دگردیسی های یک ایدئولوژی، چاپ سوم، تهران، انتشارات سخن.
- ۲۵) صراف، مرتضی (۱۳۵۲) رسایل جوانمردان (شامل هفت فتوت نامه)، چاپ اول، نشر و چاپ پیکان.
- ۲۶) عادل فر، علی باقر (۱۳۹۱) مقاله: «اسواران در قرون نخستین اسلامی» فصلنامه مطالعات تاریخ ایران اسلامی، شماره ۱، بهار، صص ۴۳-۶۲.
- ۲۷) عادل فر، باقرعلی، تعامل بقایای ارتش ساسانی با نیروهای اسلام» (۱۳۸۵) نشریه تاریخ دانشگاه آزاد محلات، شماره ۳، زمستان، صص ۱۱۳-۱۳۷.
- ۲۸) عباس رضوی، اطهر (۱۳۸۰) تاریخ تصوف در هند، ترجمه منصور معتمدی، چاپ اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۲۹) عفیفی، ابوالعلاء (۱۳۷۶) رساله ملامتیه، صوفیه و فتوت، مترجم نصرت الله فروهر، چاپ اول، تهران، ناشر الهام.
- ۳۰) فرای، ریچارد نلسون (۱۳۶۳) تاریخ ایران از اسلام تا سلاجقه (۴)، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- ۳۱) فرخ مرد بهرامان (۱۳۹۱) مادیان هزار دادستان، به کوشش سعید عریان، چاپ اول، تهران، انتشارات علمی.
- ۳۲) فره وشی، بهرام (۱۳۷۴) ایرانویج، چاپ چهارم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳۳) کاشفی سبزواری، مولانا حسین واعظ (۱۳۵۰) فتوت نامه سلطانی، به اهتمام

- کاشی نگاره مجلس درویشان در تکیه معاو ن الملک کرمانشاهان» دو فصلنامه علمی نگارینه هنر اسلامی، شماره ۲۱، بهار و تابستان، صص ۵۲-۶۷.
- ۴۳) مؤذن جامی، محمدمهدی (۱۳۸۸) ادب پهلوانی، چاپ اول، تهران، نشر ققنوس.
- ۴۴) مسعودی، علی بن حسین (۱۳۷۴) مروج الذهب و معادن الجواهر، ترجمه ابوالقاسم پاینده، چاپ پنجم، تهران، نشر علمی و فرهنگی.
- ۴۵) معتمدی، مهران (۱۴۰۰) گزارش: «تعیین عرصه، حریم و ضوابط و مقررات تاریخی- فرهنگی گور دخمه دکان داوود و محیط پیرامون»، میراث فرهنگی گردشگری و صنایع دستی استان کرمانشاه.
- ۴۶) مو تاب، احمد (۱۳۷۷) آیین فتوت و جوانمردی و پهلوانان آذربایجان، چاپ اول، تبریز، انتظارات روان پویا.
- ۴۷) میر عابدینی، ابوطالب و افشاری، مهران (۱۳۷۴) آیین قلندری: مشتمل بر چهار رساله در باب قلندری، چاپ اول، تهران، انتشارات فراروان.
- ۴۸) میهن دوست، محسن (۱۳۸۷) معرفی و نقد: «تبر ابومسلم در داستانی با استادکاران جوانمرد» نشریه کتاب ماه هنر، مهرماه، شماره ۱۲۱، صص ۳۶-۴۱.
- محمدجعفر محبوب، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- ۳۴) کالمایر، پیتر (۱۳۷۶) مفرغ‌های قابل تاریخ‌گذاری لرستان و کرمانشاه، ترجمه محمد عاصمی، چاپ اول، تهران، ناشر سازمان میراث فرهنگی کشور.
- ۳۵) کروسینسکی، یوداتادیوز (۱۳۶۳) سفرنامه کروسینسکی، مترجم عبدالرزاق مفتون دنبلی، چاپ اول، تهران، انتشارات طوس.
- ۳۶) کوربن، هانری (۱۳۸۲) آیین جوانمردی، ترجمه احسان نراقی، چاپ اول، تهران، انتشارات سخن.
- ۳۷) - (۱۳۸۹) تاریخ فلسفه اسلامی از آغاز تا درگذشت ابن رشد، ترجمه اسدالله مبشری، چاپ پنجم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- ۳۸) کالیکان، ویلیام (۱۳۸۷) مادی‌ها و پارسی‌ها، ترجمه گودرز اسعد بختیار، چاپ اول، تهران، انتشارات سمیر.
- ۳۹) لوئیس، برنارد (۱۳۶۲) تاریخ اسماعیلیان، ترجمه فریدون بدره‌ای، چاپ اول، تهران، انتشارات توس.
- ۴۰) مبلغی آبادانی، عبدالله (۱۳۷۶) تاریخ صوفی و صوفیگری ۲ مجلد، چاپ اول، نشر صدر.
- ۴۱) محدثی، جواد (۱۳۸۶) فرهنگ غدیر، چاپ اول، تهران، نشر معروف.
- ۴۲) محمد زاده، مهدی و آهنی، لاله (۱۴۰۰) مقاله: «تأملی بر کارکردهای چند ساحتی

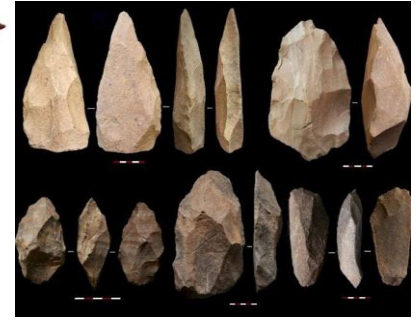
- 2) Cumont, Franz(1911) The oriental religions in Roman paganism, Chicago The open court Publishing company London agents.
 - 3) Farrokh, Kaveh and et al (2018) A Synopsis of Sasanian Military Organization and Combat Units, Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Tehran.
 - 4) Gyselen. Rika(۱۹۸۹) La Géographie Administrative de L'Empire Sassanide les Témoignages Sigillographiques, dans: Res Orientales Volume I, Publié par le Groupe pour l'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, Paris.
 - 5) Herzfeld, Ernst(1941) Iran in the Ancient East, Publishing by Oxford University Press New York.
 - 6) Heydari Guran, Saman(2015) Article: Tracking Upper Pleistocene human dispersals into the Iranian Plateau: a geoarchaeological model, Human Origin Sites and the World Heritage Convention in Eurasia VOL1, Published by the United Nations Educational UNESCO Office in Mexico.
 - 7) Lukach. Harry Charles(1914) The City of Dancing Dervishes: And Other Sketches and Studies from the Near East, Published by Macmillan & Co, London.
 - 8) Nikonorov Valerii P(1997) The Armies of Bactria, 700 B.C. — 450 A.D. VOL1, Published by Montvert Publications.
- ۴۹) نصر، سید حسن (۱۳۸۰) «فعالیت‌های فکری، فلسفه و کلام» تاریخ ایران کمبریج دوره صفویه، مترجم یعقوب آژند، چاپ اول، تهران، جامی.
 - ۵۰) نفیسی، سعید (۱۳۴۳) سرچشمه تصوف در ایران، چاپ اول، تهران، نشر اتحاد.
 - ۵۱) نیرومند محقق، کریم (۱۳۶۴) تاریخ پیدایش تصوف و عرفان و تاریخ عرفان و حکمای استان زنجان، چاپ اول، زنجان، نشر ستاره.
 - ۵۲) ولادیمیرونا، استروویوا لودمیلا (۱۳۷۱) تاریخ اسماعیلیان در ایران، ترجمه پروین منزوی، چاپ اول، تهران، نشر اشاره.
 - ۵۳) هنوی، جونس (۱۳۸۳) زندگی نادرشاه، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
 - ۵۴) یار شاطر، احسان (۱۳۸۴) کیش مزدکی کشاکش‌های مانوی - مزدکی در ایران عهد ساسانی، به کوشش ملیحه کرباسیان و محمد کریمی زنجانی اصل، چاپ اول، تهران، نشر اختران.
 - 1) Brown, John(1868) The Dervishes or Oriental Spiritualism, Published by London: Trubner and co.

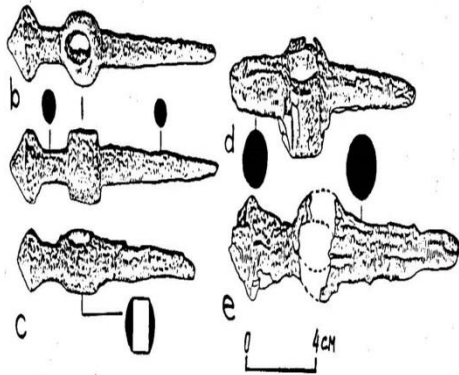
شکل ۳: تبر مفرغی موزه هرنندکرمان (حصاری، ۱۳۹۱).

شکل ۲: تبر مفرغی موزه هرنندکرمان (حصاری، ۱۳۹۱).

شکل ۱: تبرهای پارینه‌سنگی (حیدری گوران، ۱۴۰۰).

شکل ۴: تصویر تبر در نقوش برجسته تخت جمشید صحنه بارعام (موزه ملی ایران، ۱۴۰۰).

شکل ۵: تبر/سگاریس سکایی و هخامنشی (Nikonorvo, ۱۹۹۷: ۲/۳۸).

مهرمدافعان درویشان و آمارگر گرگان، کومش و شهرام پیروز (Gyselen, 1989)

شکل ۷: تصاویر تبرزین ها از دوره های صفویه تا قاجار موزه های آستان قدس رضوی و باغ موزه نادری (نگارنده، ۱۴۰۰)

شکل ۸: نگاره درویش با تبر موزه هفت تنان شیراز، نگاره دراویش تکیه معاون الملک کرمانشاه و نقش دراویش نو آیین بر روی باد بزن موزه ملی هنر اصفهان (نگارنده، ۱۴۰۰).